

Momčilo J. Sakan
Slobodan S. Župljanin

**PRIJAVA, IZRADA I ODBRANA ZAVRŠNIH RADOVA
(MASTER RADOVA) I DOKTORSKIH DISERTACIJA**

V o d i č
(za internu upotrebu)

Banja Luka, 2020. godina.

U V O D

Ovaj materijal je namenjen studentima drugog i trećeg ciklusa studija i doktorantima koji doktorat stiču prijavom, izradom i odbranom doktorske disertacije na Nezavisnom univerzitetu Banja Luka, kao vodeći materijal za prijavu (projektovanje) teme; ocenu podobnosti teme i kandidata; realizovanje istraživanja (prikupljanje, sređivanje, obradu i analizu podataka i verifikaciju hipoteza); mentorsko vođenje; izradu (završnih radova na drugom ciklusu studija, magistarskih – master radova i doktorskih disertacija – radova priznanja); postupak ocene kvaliteta, i odbrane rada priznanja. Kao egzemplar su objašnjene master (magistarske) teze, a specifičnosti za doktorske disertacije po starom sistemu su posebno naglašene. Postojeće i specifičnosti za redovne doktorske studije gde će se u okviru predmeta Metodologija nauke raditi timska studija, a zatim realizovati detaljno projektovanje teme doktorske disertacije uključujući i pojedinačne hipoteze i indikatore, planove istraživanja i instrumente za prikupljanje podataka (intervjue, ankete, skale, testove, planove posmatranja, planove eksperimenta i druge).

Ovaj materijal ima svoju formu i suštinu. Forma je u dobroj meri propisana (formalizovana) i obavezujuća je za kandidate. Suština, iz opravdanih razloga, nije detaljnije razrađena. Ona, prvenstveno, zavisi od problema i predmeta istraživanja i kandidati su u obavezi da je prilagođavaju temama koje su odabrali za istraživanje, odnosno temama koje su im odobrene. S tim u vezi, i primeri koji su dati u priložima, podležu kritici i promeni. Oni nisu egzemplar za sve situacije, već se, u izvesnoj meri, mogu smatrati kao prihvatljivi za konkretan problem i predmet istraživanja. Sadržaj ovog Vodiča predstavlja izmenjeno i dopunjeno izdanje iz 2016. godine, a pravila i procedure su usklađene sa novim Zakonom o visokom obrazovanju iz 2020. godine.

Kao i većina pisanih materijala i ovaj materijal je privremenog karaktera. Zato, sve one ideje i predlozi koji bi mogli doprineti popravljanju njegovog kvaliteta, zaslužuju posebnu pažnju i uvažavanje.

Autori

1. DEFINICIJA POJMOVA

Postoje brojni pojmovi koji su značajni za proces prijave, izrade, odobravanja i odbrane radova priznanja (završnih radova), ali, za ovu analizu najznačajniji su: završni rad na drugom ciklusu studija (master rad) i na trećem ciklusu studija doktorska disertacija.

1.1. Završni rad – Master rad

Završni rad na drugom ciklusu studija (master rad) je originalno završno delo provere, odnosno završni rad studenta drugog ciklusa studija i prvo značajnije naučno saopštenje koje on radi uz pomoć mentora. Definitivnom izradom završnog rada student dokazuje da je ovladao teorijskim postavkama naučnog istraživanja i da je uspešno realizovao jedan kompletan istraživački proces: od uočavanja problema; preko projektovanja, organizacije i realizacije istraživanja; do definitivne izrade saopštenja u vidu završnog rada (master rada). Uspešnom izradom teze kandidat stiče pravo na odbranu pred komisijom i sticanje akademskog zvanja mastera određene nauke, odnosno oblasti, u skladu sa zakonom. Obim master rada (završnog rada studenta drugog ciklusa studija) pre svega, zavisi od obima predmeta istraživanja i dubine naučnih saznanja. Obično, jedan rad obuhvata jednu opštu hipotezu, tri do četiri posebne i devet do petnaest pojedinačnih. Praksa je pokazala da obim master rada (završnog rada na drugom ciklusu studija) u društvenim naukama obično iznosi od 80 do 150 strana kucanog teksta sa proredom (od 5 do 9 autorskih tabaka ili 150.000-300.000 karaktera (slova) – računajući i beline između reči). U prirodnim naukama obim teza obično je znatno manji (50-100 strana ili 3-6 autorskih tabaka). Master rad je sličan magistarskoj tezi. I jedna i druga teza podležu strogoj proceduri istraživačkog postupka. Magistarska teza je, ipak, više naučna (dominantno je naučno objašnjenje sa valjanom empirijskom podlogom ili logičkom argumentacijom). Master rad može da bude i nižeg nivoa naučnih ciljeva (sa dominantnom naučnom deskripcijom i svrstavanjem). Kao master teza može se prihvatiti i stručni rad, ali sa valjanom sistematizacijom i korektnim opisom postojećih naučnih saznanja o predmetu istraživanja.

1.2. Doktorska disertacija

Doktorska disertacija predstavlja originalni, izvorni naučni rad doktoranta. Izradi doktorske disertacije pristupa zreo naučnik (magistar nauke u skladu sa zakonom ili master koji je realizovao doktorske studije i položio sve ispite), koji već poseduje određene stručne i naučne kvalifikacije i zapažene rezultate u naučnoj oblasti kojoj disertacija pripada. Disertacija se

zasniva na fundamentalnim i praktičnim istraživanjima i na konkretnoj primeni kompleksa naučnih metoda koje se koriste za istraživanje u nauci. Uspješna izrada disertacije i odbrana pred komisijom, osnovni su uslov za sticanje akademskog zvanja i naučnog stepena doktora nauka u određenoj oblasti. Disertacije imaju strukturu sličnu strukturi master i magistarskih teza, ali se po obimu i sadržaju bitno razlikuju. Obim disertacije zavisi od predmeta istraživanja i nivoa naučnih saznanja. Obično se radi kao rezultat istraživanja mikro projekta (izuzetno i kao deo makro projekta). Najčešće obuhvata stavove opšte hipoteze, četiri do šest posebnih i dvanaest do dvadeset pet pojedinačnih. Najveći broj urađenih disertacija u društvenim naukama je obima od 150 do 250 kucanih strana teksta, odnosno od 9 do 15 autorskih tabaka. U odnosu na (master, magistarsku) tezu, sadržaj disertacije je obimniji i daje nove činjenice, stavove, teoreme, zakonitosti i teorije za oblast na koju se odnosi. Prema postavljenom naučnom cilju, sadržaj je najčešće na nivou objašnjenja sa elementima predviđanja. Izuzetno se disertacije mogu raditi na nivou deskripcije i naučnog svrstavanja radi valjane sistematizacije i klasifikacije navedenih sadržaja. Doprinosi koji se od disertacije očekuju vezuju se za rešenje nekog konkretnog problema, unapređenje teorije i metodologije nauke; naročito onog dela koji je vezan za istraživačku praksu i konkretnu primenu metoda, tehnika i instrumenata.

2. IZBOR TEME ZA ISTRAŽIVANJE

Tema master rada (završnih radova na drugom ciklusu studija) i doktorskih disertacija bira se iz predmeta koje sadrži studijski program, odnosno oblasti iz kojih se realizuju studijski programi. Te teme sugerišu i predlažu predmetni nastavnici. Praksa je, međutim, pokazala da je najbolje rešenje da kandidat sam oseti problem i predloži za istraživanje i rešavanje u vidu master teze i doktorske disertacije (nadalje: rad priznanja). Izvori problema mogu biti brojni, ali je najvažnije da ga kandidat sam prepozna, na osnovu sopstvenog iskustva ili prakse, iz teorije nauke ili određene šire literature. U izboru teme značajno mu mogu pomoći stručnjaci i naučnici u toj oblasti. Ta pomoć se ne sastoji u nametanju teme, već u iniciranju ideja i apsolviranju problema. Kandidat, dakle, samostalno ili uz pomoć saradnika i eventualnog, odnosno potencijalnog mentora bira i predlaže temu za rad priznanja. Pri tome je potrebno da uvažava osnovne metodološke kriterijume o izboru problema za istraživanje. To su: (1) mogućnost istraživanja, (2) značaj problema za istraživanje, (3) predstave o poteškoćama, (4) broj problema za istraživanje, (5) stanje kadrova i materijalnih sredstava i (6) stabilnost problema.

3. PODNOŠENJE PRIJAVE TEME RADA PRIZNANJA

Prijavu teme završnog rada podnosi kandidat u skladu sa odgovarajućim odredbama Pravila o studiranju, na obrascu prijave, koji čini sastavni dio Pravilnika o procedurama u postupku prijave, izrade i odbrane doktorske disertacije. Prijava završnog rada na drugom ciklusu studija obavezno sadrži: ime i prezime studenta, broj indeksa, naziv teme, obrazloženje teme, strukturu i sadržaj rada, završnu bibliografiju-popis osnovne (preliminarne) literature, biografiju kandidata, diplomu o završenom studiju prvog ciklusa, bibliografiju kandidata, učešće na stručnim i naučnim skupovima, rad na projektima, mesto i datum prijave, te svojeručni potpis studenta. Obrazloženje teme završnog rada sadrži: obrazloženje naziva teme, problem i predmet istraživanja, početne hipoteze istraživanja, ciljeve i svrhu istraživanja, metode i tehnike koje će biti primenjivane tokom istraživanja, naučnu i društvenu opravdanost istraživanja.

3.1. Obrazloženje teme

Radi što kvalitetnije izrade Obrazloženja teme, posebno ćemo elaborirati najznačajnije elemente: (1) formulaciju problema; (2) predmet istraživanja; (3) ciljeve istraživanja; (4) hipoteze; (5) način istraživanja; i (6) naučnu i društvenu opravdanost istraživanja.

3.1.1. Formulacija problema

Formulacija problema obuhvata: *lokaciju problema, suštinu problema, hipotetičke stavove, osnovno pitanje ili svodni hipotetički stav, značaj istraživanja i rezultate ranijih istraživanja*. Problem se locira tako što se prvo uočava u širem okruženju (obično jedan pojam više), zatim razgraničava od njemu bliskih i sličnih problema i jasno identifikacije, odnosno ukazuje na njega. Potreba za uočavanjem problema u širem okruženju proizilazi iz osnovnog principa dijalektike da pojave nisu izolovane i da se one ne mogu u potpunosti sagledati bez kompleksne analize okruženja u kome se nalaze. U procesu izdvajanja i razgraničenja problema, odnosno njegovih činilaca, od srodnih i bliskih problema, identifikuju se razlike i preciznije se ukazuje na taj problem i njegove činioce. Identifikacija problema se obično realizuje tako što se lokalizovani i konkretizovani činioци stavljaju u međusobne veze i odnose i jasno se ističe konkretan problem. Suština problema (problematizacija suštine), kao najvažniji i najsloženiji deo njegove formulacije, razrađuje se tako što se problem raščlanjuje na njegove činioce (sastavne delove, komponente, delove celine). Zatim se između tih činioца, analitičko-deduktivnim putem, uočavaju povezanosti i suprotnosti, smerovi i intenziteti njihovog delovanja i pretpostavke razvoja i eventualnih posledica. Na taj način se ukazuje na obim i

složenost problema, ali se istovremeno i daje do znanja o potrebi njegovog istraživanja. Problematizacija se može realizovati strukturalno ili funkcionalno, odnosno *procesno*, a može i kombinovano, odnosno *kompleksno*. Hipotetički stavovi, kao iskazi koji ukazuju na: shvatanje i praktičnu manifestaciju problema, tendenciju njegovog razvoja (po činiocima ili u celini) i na moguća praktična rešenja ili pokušaje rešenja, unose se taksativno. Oni sa operacionalnim određenjem predmeta istraživanja imaju neposrednu vezu. Zato bi, za svaki segment, a po mogućnosti i za svaki elementarni sadržaj u operacionalnom određenju predmeta istraživanja, trebalo dati po jedan hipotetički stav. Osnovno pitanje se, obično, definiše jednom rečenicom koja neposredno implicira preliminarno određenje (naslov) predmeta istraživanja. Formulise se tako što se u naslovu predmeta unose upitni izrazi (rečce, priloz i zamenice), na primer: “kakav”, “koliko”, “da li”, “zašto”, “radi čega”, “kako”, “kada”, “gde” “šta”, “koji” i slično. Umesto osnovnog pitanja, može se formulisati i svodni hipotetički stav koji neposredno implicira opštu hipotezu u obrazloženju teme. U delu o rezultatima ranijih istraživanja unose se saznanja u kolikoj meri je problem istraživan i da li se rezultati tih istraživanja mogu koristiti u aktuelnom istraživanju. Rezultati ranijih istraživanja neposredno utiču i na definisanje naučnih ciljeva – nivoa naučnih saznanja. Na primer, ako je problem u celini istraživan na nivou naučne deskripcije, onda se u aktuelnom istraživanju definišu viši nivoi naučnog saznanja – naučno svrstavanje, objašnjenje ili predviđanje. Ako je delimično istraživan, onda ti rezultati mogu neposredno da se ugrade u teorijsko određenje predmeta istraživanja ili da se kritički iskoriste u aktuelnom istraživanju. U delu o značaju problema ukazuje se na njegov značaj za teoriju, praksu i eventualno metodologiju. Potrebno je, dakle, jasno predočiti šta bi se moglo postići istraživanjem navedenog problema.

3.1.2. Predmet istraživanja

U delu o *predmetu istraživanja* potrebno je razraditi sve njegove elemente: (1) preliminarno određenje, (2) teorijsko određenje, (3) operacionalno određenje, (4) prostorno određenje, (5) vremensko određenje, i 6) disciplinarno određenje.

Preliminarnim ili prethodnim *određenjem* daje se opšti ili tematski okvir predmeta istraživanja. Njegova osnovna svrha je u tome da se (uz uvažavanje metodoloških načela: ograničenja, realnosti i preciznosti) preciznije definiše naslov predmeta istraživanja (rada priznanja) i okvirni stav o sadržajima koji se na taj naslov odnose, odnosno koji se istražuju.¹

¹ Uobičajena je praksa da se u obrazloženju teme prvo daje obrazloženje naslova teme. To je metodološki (i logički) nedopustivo. Ne može se obrazložiti naslov pre potpune razrade problema istraživanja. Naslov se, dakle, jasno ističe u preliminarnom određenju predmeta istraživanja.

Ukoliko je problem korektno razrađen, preliminarno određenje nije potrebno detaljnije razrađivati. Dovoljno je samo jasno iskazati naslov predmeta istraživanja, odnosno rada priznanja.

Teorijskim određenjem se daje celovit uvid u obim i sadržaj predmeta istraživanja i precizan odgovor na pitanje: „Šta se istražuje?“ Potrebno je, dakle, izvršiti analizu saznanja o predmetu istraživanja i definisati osnovne pojmove.

U delu o *analizi saznanja o predmetu* potrebno je prvo navesti: šta je o predmetu poznato; šta postoji u praksi, a nije implementirano u teoriju; šta postoji u teoriji, a nije provereno u praksi; i šta je nepoznato, odnosno treba da se istražuje. U saznata i u praksi proverena naučna saznanja obično se svrstavaju oni elementi strukture naučne teorije o predmetu istraživanja koji su identifikovani, objašnjeni i verifikovani ranijim istraživanjima. Iskustvena saznanja se navode radi toga što se, uz valjanu analizu, sistematizaciju i generalizaciju, mogu svrstati u delove strukture predmeta istraživanja. Saznanja koja postoje u teoriji, ali nisu do kraja u praksi proverena su, takođe, značajna, i mogu poslužiti kao oslonac za bolje saznavanje i obradu ostalih, naučno nesaznatih, delova predmeta istraživanja. Do saznanja koja ne postoje dolazi se istraživanjem, a šta će se istraživati zavisi od formulacije problema, prethodna tri dela saznanja o predmetu i imaginacije i nadahnuća istraživača.

U delu o *definisanju pojmova* potrebno je prvo definisati osnovni pojam, a zatim preko posebnih i pojedinačnih, dati deskriptivni (teorijski) model predmeta istraživanja. Taj model se radi tako što se definiše osnovni pojam, a zatim se on razrađuje preko posebnih i pojedinačnih pojmova. Pojmovi za definisanje se, obično biraju (1) dedukcijom iz naslova i (2) na osnovu karakteristika predmeta istraživanja. Ceo proces se realizuje tako što se pojmovi definišu u uređenom sistemu pojmova: opšti, posebni i pojedinačni pojmovi. Prvo se definiše opšti pojam karakterističnom ili nekom drugom, metodološki prihvatljivom, definicijom. Zatim se taj pojam klasifikuje na posebne. Posebni pojmovi se određenim redosledom, takođe, definišu i klasifikuju na pojedinačne. Pojedinačni pojmovi se obično samo problematizuju – da bi se lakše došlo do indikatora koji su značajni za formulisanje pojedinačnih hipoteza i izradu instrumenata. Korektnim izborom, klasifikovanjem i definisanjem pojmova dolazi se do valjanog operacionalnog određenja predmeta istraživanja – odnosno do strukture glavnog dela rada priznanja.

Operacionalno određenje predmeta istraživanja navodi se taksativno simetrično sistemu pojmova. Obično je simetrično strukturi rada priznanja i zato ga u obrazloženju teme ne treba posebno formulisati.

U delu o *prostornom određenju* navodi se prostor u kome se predmet ispoljava. Predmet se prostorno može odrediti u fizičkom i društvenom (nematerijalnom) smislu. Fizički smisao odnosi se na fizički prostor (teritoriju, rejon, zonu, pravac...) u kome se predmet nalazi. Nematerijalni smisao se odnosi na nematerijalne elemente – intelektualne, moralne, političke i emotivne ...

U delu o *vremenskom određenju* potrebno je utvrditi granice vremena u kojem se predmet istraživanja ispoljava. Preciznije rečeno, to je utvrđivanje vremenskih dimenzija u kojim se predmet nalazi u procesu istraživanja. Potrebno je tačno definisati hoće li se predmet istraživati u prošlom, aktuelnom ili budućem vremenu ili će se kompleksno zahvatiti – od geneze i istorijskog razvoja, preko sadašnjeg, do prognoze razvoja u budućnosti.

U delu o *disciplinarnom određenju* potrebno je utvrditi predmetno područje kojem predmet istraživanja pripada i nauke koje se tim predmetom bave. Potrebno je dakle utvrditi da li premet pripada jednoj nauci (da li je intradisciplinarnan) ili većem broju (da li je interdisciplinarnan). Ovo je značajno za kandidata zato što direktno implicira izvore podataka, a u timskim istraživanjima i izbor i sastav članova tima.

3.1.3. Ciljevi istraživanja

U obrazloženju prijave kandidat treba da navede i **naučne i praktične** ciljeve koje istraživanjem treba ostvariti.

Od *naučnih ciljeva* (nivoa naučnih saznanja) obično se planira deskripcija, svrstavanje, objašnjenje, i predviđanje. **Deskripcija**, kao najniži nivo naučnih ciljeva, planira se tamo gde se daju podaci o spoljnim manifestacijama predmeta istraživanja, zatim o delimično saznatim sadržajima, gde je potrebno opisati redosled aktivnosti i slično. Deskripcija je obično tamo gde se primenjuje metoda posmatranja. **Svrstavanje** se planira u celokupnom procesu istraživanja od uočavanja problema do izrade završnog rada. Naročito je evidentno u procesu svrstavanja sadržaja (izrade strukture), izrade sistema hipoteza, svrstavanja prikupljenih podataka po raznim kriterijumima (metodama, tehnikama, instrumentima, izvorima podataka...) i slično. **Naučno objašnjenje** ili eksplikacija, kao sledeći viši (najviši) nivo naučnog saznanja, treba da se planira u celokupnom procesu izrade završnog rada, a naročito tamo gde je potrebno uočiti uzročno-posledične veze i odnose između određenih elementa (subjekata, aktivnosti, izvora podataka i slično). **Predviđanje** se dominantno planira u zaključcima završnog rada, odnosno tamo gde je potrebno dati preporuke realnoj praksi i teoriji nauke.

U delu o *praktičnim ciljevima* treba dati odgovor na pitanje šta se od tog istraživanja očekuje: koja je korist za praksu, teoriju i (eventualno) metodologiju nauke. Obično se definišu

na opštem teorijskom planu, kao opšti cilj, koji se kasnije konkretizuje prema određenim segmentima i elementarnim sadržajima.

3.1.4. Hipoteze istraživanja

Sistem *hipoteza* navodi se simetrično operacionalnom određenju predmeta istraživanja, odnosno strukturi glavnog dela završnog rada. Sistem hipoteza (zavisno od strukture) može biti na tri ili na dva nivoa. Tri nivoa obuhvata: opštu, posebne i pojedinačne hipoteze, a dva: zasnivajuću i razrađujuće. Obično se u obrazloženju prijave navode opšta i posebne, odnosno zasnivajuća i razrađujuće. Pojedinačne hipoteze (kada su u pitanju tri nivoa) i indikatori kod oba nivoa se ne navode. Taj deo, kao i potrebni instrumenti (plan eksperimenta, intervju, anketa, test, skale, plan posmatranja) rade se posle odobrenja prijave samostalno i pod kontrolom mentora. Prilikom definisanja hipoteza potrebno je voditi računa da one budu usaglašene sa sistemom pojmova u premetu i strukturom rada priznanja; opšta na nivou naslova, posebne na nivou poglavlja. U suprotnom može se desiti da se celokupno istraživanje usmeri na margine predmeta istraživanja.

Hipoteze nam daju odgovor na pitanja o problemu koji se istražuje. Najveći uticaj na uspeh svakog istraživanja imaju, upravo, hipoteze. Ako su loše formulisane hipoteze, istraživanje ne može doneti očekivane rezultate. U traganju za dobrim hipotezama treba se osloniti na dosadašnja saznanja i praktična iskustva iz realizacije naučnih istraživanja. Pored dosadašnjih saznanja potrebne su još i: mašta, inteligencija i intuicija. Glavne poteškoće u pronalaženju dobrih hipoteza su:

- Nedovoljno poznavanje oblasti u kojoj je lociran problem istraživanja;
- Nepoznavanje teorijskog okvira s čijeg stanovišta se formuliše sistem hipoteza;
- Nedostatak sposobnosti korišćenja odgovarajućeg teorijskog okvira;
- Nepoznavanje metoda i tehnika proveravanja adekvatnosti formulisanih hipoteza;
- Nesposobnost utvrđivanja optimalnog nivoa opštosti (preširoka ili preuska hipoteza).

Ono što je teorija za nauku, to je hipoteza za istraživanje. Teorija osmišljava predmet kojim će se nauka baviti, a hipoteza se bavi istraživanjem određenog problema. U proučavanju određenih pojava ne možemo se baviti samo proučavanjem određenih činjenica, jer one same za sebe ništa ne pokazuju. Da bi iz činjenica izvukli određenu informaciju, potrebne su nam hipoteze. Uz pomoć hipoteze moguće je saznati koje činjenice treba prikupljati i kako ih međusobno povezati. Vrednost hipoteza određuje se davanjem i usmeravanjem na relevantne činjenice, a ne stepenom njihove istinitosti. Dobra hipoteza mora zadovoljavati sledeće kriterije:

- **Valjanost** – mora biti vezana za istraživački problem (Problem je pitanje, a Hipoteza odgovor na pitanje);
- **Iskustvena proverljivost** – hipoteze se moraju odnositi na obeležja u realnoj stvarnosti, koja je, direktno ili indirektno moguće doživeti – proveriti;
- **Harmonizacija sa raspoloživom tehnikom** – hipoteza mora biti tako postavljena da usmerava istraživanje na najbolju raspoloživu tehniku proveravanja;
- **Specifičnost** – prevelika opštost otežava proverljivost hipoteze;
- **Teorijska povezanost** – do hipoteza se dolazi putem naučnih teorija (najčešće dedukcijom). Od činjenica se ide prema hipotezi, a od hipoteze prema teoriji. Hipoteza je sud o reakciji i/ili interakciji između pojmova.

3.1.5. Način istraživanja

U delu o *načinu istraživanja* potrebno je navesti i objasniti primenu metoda, tehnika i instrumenata koji će se koristiti; obuhvat istraživanja i izvore podataka. Potrebno je razraditi svaku metodu i njene tehnike koje će se koristiti u istraživanju i navesti instrumente koji će se koristiti za prikupljanje podataka. Takođe je potrebno opredeliti se za odgovarajući obuhvat (uzorak) u istraživanju i navesti način prikupljanja, sređivanja, obrade i analize podataka. *Metode, njihove tehnike i instrumenti* se biraju na osnovu hipoteza i indikatora. Njihov opis ne podrazumeva opštu teoriju o tim metodama, već konkretizaciju (način primene) u konkretnom istraživanju (kako će se koja metoda koristiti). Instrumenti se samo navode u obrazloženju, a detaljno rade naknadno, nakon odobrenja teme (pod kontrolom mentora). Redosled opisa i objašnjenja načina primene metoda se, najčešće, određuje prema kriterijumu praktične primene: filozofske, opšte naučne, posebne naučne, pojedinačne (empirijske) i metode rešavanja operativnih problema. Od neograničenog broja izvora podataka navode se samo oni koji su reprezentativni nosioci validnih podataka za dato istraživanje. Izvori se naročito prilagođavaju primeni empirijskih metoda zato što su upravo one osnovne metode prikupljanja podataka. Dakle, uspešna primena tih metoda podrazumeva valjano projektovanje i selektovanje izvora podataka. U obrazloženju teme potrebno se opredeliti i za obuhvat (uzorak) istraživanja. On je u neposrednoj vezi s izvorima podataka i metodama, tehnikama i instrumentima, a u posrednoj – s hipotezama, indikatorima i prostornim i vremenskim određenjem predmeta istraživanja. Obuhvatom se, dakle, definiše broj i vrsta izvora podataka (prvenstveno subjekata) koji će biti uključeni u proces realizacije istraživanja (proces posmatranja, eksperimenta, anketiranja, intervjuisanja, testiranja, skaliranja, analize sadržaja).

3.1.6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

U delu o *naučnoj i društvenoj opravdanosti istraživanja*, kao elementu naučne zamisli, predočava se komisiji i naučnoj javnosti kakav se doprinos za nauku i društvo u celini može očekivati od datog istraživanja. Naučna opravdanost obično se definiše u dva vida: u saznajnoj oblasti i u oblasti metodologije i metoda, a društvena – u rešavanju problema društva uopšte.

3.2. Struktura teorijskih i empirijskih istraživanja

Struktura istraživanja proizilazi iz obrazloženja teme rada, a naročito iz definisanja pojmova u predmetu istraživanja i sistema hipoteza. Struktura, obično, zavisi od toga da li je tema rada pretežno teorijskog ili empirijskog karaktera.

a) Za *teorijski model istraživanja* struktura, obično, sadrži:

- **UVOD:** formulacija problema, predmet istraživanja, ciljevi, hipoteze ili hipotetički okvir, način istraživanja, opravdanost istraživanja, a po potrebi i drugi elementi.

- **GLAVNI DEO:** navode se glave (poglavlja), a u okviru njih pitanja i potpitanja;

- **ZAKLJUČAK;**

- **LITERATURA (ZAVRŠNA BIBLIOGRAFIJA);** i

- **REZIME (SUMMARY)**

- **PRILOZI**

b) Za *empirijski model istraživanja* struktura, obično, sadrži:

- *kratak uvod;*

- *teorijske osnove predmeta istraživanja* (glave – poglavlja, a u okviru njih pitanja i potpitanja;

- *metodološke osnove istraživanja:* formulacija problema, predmet istraživanja, ciljevi, hipoteze ili hipotetički okvir, način istraživanja, opravdanost istraživanja, a po potrebi i drugi elementi;

- *rezultati istraživanja* (prema indikatorima, odnosno pitanjima u instrumentima);

- *analiza i interpretacija rezultata istraživanja* (empirijska – statistička i logička);

- *zaključak;*

- *literaturu;*

- *rezime (summary)* i

- *priloge.*

3.3. Završna bibliografija – Literatura

Postoje različiti stilovi i konvencije za navođenje korišćene literature. Za radove priznanja na Nezavisnom univerzitetu, završna bibliografija je popis korišćene literature navedene po azbučnom ili abecednom redu, po prezimenu autora. U bibliografiji se navodi: redni broj, prezime i prvo slovo imena autora, puni naslov dela, broj izdanja (ako ih ima više), mesto izdavanja, izdavač i godina izdanja (Times New Roman, 12 pt, naziv dela kosim slovima).

Primer:

1. Sakan, M: *Izrada stručnih i naučnih radova*, Novi Sad, Prometej, 2005.
2. Župljanin, S: *Savremena trgovina*, Banja Luka, Nezavisni univerzitet, 2010.

Dozvoljen je i popis korišćene literature prema APA standrdima

Primer:

1. Sakan, M. (2005). *Izrada stručnih i naučnih radova*. Novi Sad. Prometej.
2. Župljanin, S. (2010). *Savremena trgovina*, Banja Luka, Nezavisni univerzitet.

4. ODOBRAVANJE TEME

Postupak odobravanja teme završnog rada na drugom ciklusu studija odvija se u skladu sa odgovarajućim odredbama važećih Pravila o studiranju na prvom i drugom ciklusu studija na Nezavisnom univerzitetu Banja Luka. Postupak odobravanja teme doktorske disertacije odvija se u skladu sa odgovarajućim odredbama Pravila o studiranju na trećem ciklusu studija i Pravilnika o procedurama u postupku prijave, izrade i odbrane doktorske disertacije na Nezavisnom univerzitetu Banja Luka. Nakon odobrenja teme, kandidat nastavlja rad na istraživanju i izradi rada priznanja uz uvažavanje osnovnih pravila u vezi sa strukturom rada; prikupljanjem, sređivanjem, obradom i analizom podataka; i verifikacijom hipoteza, uz mentorstvo imenovanog mentora.

5. STRUKTURA RADA PRIZNANJA

Strukturu rada priznanja (završnog rada i doktorske disertacije) čine:

- naslov,
- ključna dokumentacijska informacija (KDI),
- izjava o autorstvu,
- sadržaj,

- uvod,
- glavni deo,
- zaključak,
- bibliografija,
- rezime (na srpskom i engleskom jeziku) i
- prilozi.

Pojedina saopštenja mogu imati i druge elemente strukture.

5.1. Naslov

Naslov teme se određuje dovoljno deskriptivno, koncizno i informativno, tako da, u celini, odražava strukturu i pruža početnu informaciju o samom radu. Osnovni zahtevi za valjano definisanje naslova su: kratkoća, jasnoća, preciznost i usmerenost na predmet o kome se piše. Naslov se može formulisati na dva načina – kao jedinstven iskaz ili u dva dela (kao naslov i podnaslov zajedno). Kada se formuliše kao jedinstven iskaz odnosi se, obično, na predmet istraživanja. Kada se formuliše u dva dela, naslov se odnosi na problem, a podnaslov na predmet istraživanja. Podnaslov se od naslova najčešće odvaja crticama (kao posebna celina ispod naslova). Formulisanje naslova u dva dela se, u principu, ne preporučuje. Naslov se piše punim nazivom, kratko, bez skraćenica, suvišnih reči i ponavljanja jedne reči više puta. U naslovima treba izbegavati izraze kao što su: “Neki aspekti ...”, “Neka iskustva ...”, “Neki rezultati ...”; “Neki uticaji ...”, “Uticaj raznih ...”, “Istraživanja o ...”, “Analiza ...”, “Primena metodologije ...”, “Doprinos metodologiji ...”, “Prilog poznavanju ...”, “Model odbrane ...”. Te početne reči su suvišne, jer se same po sebi podrazumevaju. Rad se piše na osnovu realizovanih rezultata i nema potrebe da se, to prikazuje u naslovu. Međutim, to se ne odnosi na termine kojima se označavaju metode koje su primenjene u istraživanju, kao što su, na primer: “Primena metode eksperimenta ...”, “Multivarijantna analiza ...”, “Faktorska analiza ...”, “Primena metoda operacionih istraživanja ...” i sl. Naslov rada se upisuje na koricama i na naslovnoj strani (potkoricu). Na gornjem delu korica i naslovne strane (potkoricu), unosi se logo univerziteta, ispod toga naziv organizacione jedinice, ispod toga ciklus studija i ispod toga studijski program (veličina pisma: 14 tipografskih tačaka – sve velika slova), Naslov rada (tema) se ispisuje na sredini korica i naslovne strane. Ona zauzima centralno mesto i upisuje se velikim slovima (veličina pisma: 22 tipografske tačake) obično u vidu obrnute kupe. Neposredno iznad naslova rada piše se ime i prezime kandidata i zvanje (npr. Mr Marko M. Marković; Marko Marković, dipl. ekonomista), veličina pisma 16 tipografskih tačaka. Vrsta

rada priznanja (završni rad, master rad, magistarski rad, doktorska disertacija...) piše se ispod naslova, veličina pisma 14 tipografskih tačaka. Podaci o mentoru: zvanje, titula, ime i prezime unose se u ključnoj dokumentacijskoj informaciji. Pri dnu strane unosi se mesto i godina kada je rad urađen – predan na ocenu (veličina pisma: 14 tipografskih tačaka). **Svi ispisi su centrirani na sredini stranice i boldirani.**

Podaci o mentoru i članovima komisije se upisuju na posebnoj stranici teksta, u ključnoj dokumentacijskoj informaciji.² Korice i naslovna strana (potkorica) su identični. Potkorica se prikazuje i na engleskom jeziku, odnosno na srpskom, ako je rad pisan na engleskom jeziku. Izgled naslovne strane završnog rada i doktorske disertacije nalaze se u prilogu. Između korice i potkorice nalazi se jedan prazan list.

Posle potkorice može se ostaviti posebna strana sa izrazima zahvalnosti, odnosno posvetom, ali nije obavezna.

5.2. Ključna dokumentacijska informacija (KDI)

Ključna dokumentacijska informacija (KDI) sa podacima o radu priznanja na službenom i engleskom jeziku dolazi poslije potkorice, odnosno poslije strane sa izrazima zahvalnosti (ukoliko je ta strana bila). Obrazac ključne dokumentacijske informacije nalazi se u prilogu. Veličina slova KDI je 11 tipografskih tačaka (11 pt).

5.3. Izjava o autorstvu

Kao obavezan sastavni deo doktorske disertacije nalazi se potpisana izjava o autorstvu kojom doktorant tvrdi da u doktorskoj disertaciji nema delova kojima se narušavaju autorska prava drugih osoba. Forma izjave data je u prilogu. Autor je osoba koja planira i realizuje istraživanje, vrši konačno oblikovanje rada i snosi punu intelektualnu odgovornost za rezultate provedenog istraživanja. Autor na urađeno delo stiče autorsko pravo koje je zaštićeno propisima o intelektualnoj svojini.

5.4. Sadržaj

U sadržaj se, doslovno, unosi sve ono što je izdvojeno u tekstu (svi izdvojeni naslovi) i njima odgovarajući broj strane. Izdvojeni delovi se pišu jasno, pregledno i, načelno, onom vrstom i veličinom slova kojom su u radu prikazani. Počeci pojedinih paragrafa, bez obzira da

² Mentor: zvanje, titula, ime i prezime, naziv univerziteta i fakulteta. Članovi komisije: zvanje, titula, ime i prezime, naziv univerziteta i fakulteta. Unosi se i datum odbrane: dan, mesec, godina (ukoliko nije poznat u momentu korićenja dodaje se naknadno).

li su numerisani ili posebnom vrstom slova izdvojeni, ne unose se u sadržaj. Sadržaj treba raditi u stepenastom obliku tako što se glavni naslovi (naslovi uvodnog dela, glava, zaključka i sl.) upisuju od početka leve ivice strane i boldirani su. Međunaslovi i podnaslovi se uvlače stepenasto udesno i tako im se dodeljuje onaj nivo i značaj koji imaju u strukturi dela. Na Nezavisnom univerzitetu Banja Luka usvojen je standard da se sadržaj piše na početku rada (pre glavnog dela), Times New Roman, veličina slova 12 tipografskih tačaka.

5.5. Uvod

U izradi rada kandidat je obavezan da uradi osnovni uvod, a poželjno je i posebne (nenaslovljene) uvode na početku svake glave ili poglavlja. Osnovni uvod se piše na početku rada priznanja (odmah iza sadržaja) i on se odnosi na tekst u celini. U uvodu se čitaocu prezentuje suština problema i približava predmet koji se obrađuje, sa osnovnim ciljem da zainteresuje čitaoca za predmet istraživanja. U uvodu se ništa ne dokazuje, već se na prikladan i zanimljiv način problematizuje suština i pravi teorijski model predmeta i načina istraživanja. Obično je obima do jedne desetine teksta. U magistarskim (master) tezama i doktorskim disertacijama teorijskog karaktera uvod je strogo formalizovan u skladu sa projektom istraživanja, odnosno obrazloženjem teme u prijavi. Obuhvata: *formulaciju problema, predmet istraživanja, ciljeve istraživanja, hipoteze ili opšti hipotetički okvir, način istraživanja, naučnu i društvenu opravdanost istraživanja, eventualne poteškoće u toku istraživanja*. Poteškoće se prikazuju prema potrebi – obično, onda kada se proceni da bi određena iskustva mogla poučno poslužiti i drugim istraživačima. U radovima priznanja, empirijskog karaktera uvod je znatno kraći, a navedeni elementi iz naučne zamisli se unose u posebnoj glavi pod nazivom: *Metodološke osnove istraživanja*. Posebni uvodi se pišu na početku svake glave ili poglavlja, neposredno posle naslova, ali nisu obavezujući. Najčešće se pišu u kontinuitetu - bez posebnog naslovljavanja. Obično sadrže kratku problematizaciju suštine teksta koji sledi, definisanje pojmova koji se odnose na tu glavu ili poglavlje i najavu pitanja koja se obrađuju. Sam naziv „UVOD“ se ne numeriše, piše se poslije prve trećine bijelog prostora, velikim slovima boldirano i centrirano na sredini stranice.

5.6. Glavni deo

Glavni deo je centralni, najduži i najvažniji elemenat strukture rada priznanja. U njemu se daju odgovori na definisani predmet istraživanja, odnosno verifikuju postavljene hipoteze. Njegova struktura se izvodi prema obrazloženju teme u prijavi. Obično se struktura empirijskih

istraživanja izvodi prema sistemu hipoteza, a teorijskih – sistemu pojmova i operacionalnom određenju predmeta istraživanja. Naslovi poglavlja – glavni naslovi pišu se na sredini prve trećine strane velikim slovima (veličina pisma: 16 tipografskih tačaka - boldirano). Svako poglavlje (deo) počinje na zasebnoj strani i numeriše se arapskim brojevima. Naslovi nižih sadržaja se pišu malim, posebno istaknutim, slovima (boldirano) na istoj strani na kojoj se završava prethodni tekst. Numerišu se arapskim brojevima, na način kako je to urađeno u ovom uputstvu. Prvi niži nivo naslova (međunaslovi) piše se veličinom slova 14 tipografskih tačaka, a svi ostali niži nivoi naslova pišu se veličinom slova 12 tipografskih tačaka.

Primer:

„ 1. ORGANIZACIONE PERFORMANSE PREDUZEĆA

1.1. Performanse ljudskih resursa

1.1.1. Obrazovna struktura zaposlenih

2. DIZAJNIRANJE ORGANIZACIONE STRUKTURE

2.1. Organizacioni dizajn

2.1.1. Kultura organizacije i organizacioni dizajn“

Sadržajem glavnog dela teksta se, u suštini, verifikuju postavljene hipoteze. Hipoteze empirijskog karaktera se verifikuju na osnovu empirijskih (najčešće numeričkih) podataka, a teorijskog – kombinovano (na osnovu podataka prikupljenih empirijskim metodama i dedukcijom iz opšte teorije). Prikupljeni podaci se međusobno ukrštaju i, nakon tehničke i logičke kontrole) dovode u vezu sa stavom one pojedinačne hipoteze na koju se odnose i njenih indikatora. Za svaku pojedinačnu hipotezu iznose se činjenice, vrednosni sudovi i argumenti koji joj idu u prilog, kao i oni koji je osporavaju. Sadržaj teksta ispod naslova piše se na osnovu prikupljene građe verbalno, numerički, grafički i kombinovano. Tekst se piše u kontinuitetu, sistematično, jasno, argumentovano i razumljivo za ciljane čitaoce. Kroz cijeli tekst se jasno provlači glavna ideja. Važniji sadržaji se ističu veličinom i izgledom slova, kao i posebnim slogom (uvučenim ili posebno izdvojenim stavovima). Sporedni sadržaji mogu se pisati i sitnijim slovima, gušćim slogom bez proreda, a mogu se pisati i u fusnoti. U radovima priznanja, sadržaj, u suštini, predstavlja verifikaciju postavljenih hipoteza, eventualno njihovo opovrgavanje, odnosno, konzistentnu i argumentovanu teoriju na postavljene hipoteze. Prvo se verifikuju pojedinačne hipoteze na osnovu prikupljenih podataka, odnosno izvedenih činjenica. Za svaku tu (pojedinačnu) hipotezu iznose se činjenice, vrednosni sudovi i argumenti koji joj idu u prilog, kao i oni koji je osporavaju. Te činjenice i vrednosni sudovi mogu se na

odgovarajući način prezentovati u samom tekstu, a mogu i u prilogima. Ako je hipoteza u celini potvrđena, zaključak u tekstu je identičan njenom stavu. Ako je hipoteza opovrgnuta ili delimično potvrđena, zaključak se razlikuje od stava hipoteze i sadržaja koji se tim stavom potvrđuje. Postupak verifikacije se ponavlja za svaku pojedinačnu hipotezu. Na osnovu pojedinačnih hipoteza verifikuju se posebne, a na osnovu njih opšta hipoteza. Na kraju svake celine (glave) pišu se zaključci koji služe kao osnova za izradu sintetičkih zaključaka na kraju rada. Rezultati istraživanja treba da budu vidljivi kroz čitav tekst glavnog dela, a naročito u kratkim zaključcima na kraju pitanja i poglavlja. Prema potrebi, a naročito u istraživanjima empirijskog karaktera mogu se sintetizovati i izdvojiti u poslednje pitanje glavnog dela rada.

U teorijskim istraživanjima, obično se prikazuju u zaključku kao posebnom delu strukture rada priznanja.

U toku izrade glavnog dela rada kandidat koristi i takozvanu dokumentacionu podlogu: citate i fusnote.

Citati se koriste za označavanje preuzetog teksta, koji služi za dokazivanje vlastitih stavova, ili kao ilustracija – navođenjem stavova drugih autora. Označavanje preuzetog teksta je uobičajena aktivnost koja se bazira na osnovnim zakonskim i moralnim normama da se stavovi i delovi teksta koji se preuzimaju od drugih autora citiraju, a čitaoci upućuju na osnovni izvor odakle je to citirano. Najčešće se citiraju različite definicije, delovi teksta koji se uklapaju u kontekst pisanja i delovi teksta na koje se daje kritički osvrt.

U citiranju tuđih stavova i ideja treba imati pravu meru. Rad priznanja treba da bude kandidatov i da se pretežno sastoji od njegovih stavova, teza, hipoteza i drugih elemenata naučne teorije, a ne od tuđih. Tuđa znanja i iskustva moraju biti solidno asimilovana i utkana u rezultate vlastitih istraživanja i u kontekst dela. Citira se samo ono što je jasno iskazano u vezi sa predmetom koji se istražuje i što se može logički uklopiti u tekst. Citat koji treba posebno objašnjavati nije prikladan za upotrebu. Isto tako, nije korektno i zakonom je zabranjeno doslovno preuzimanje stavova i ideja bez navođenja originalnog izvora.

Misao se može citirati u celini ili u delovima. I u jednom i u drugom slučaju citirani delovi teksta se stavljaju u navodnike. Tekstove inostranih autora, bez obzira što su naučni radovi u pitanju treba citirati u originalu i u prevodu. Originalan tekst se može navesti u fusnoti i obrnuto; ako je citirano u originalu, u fusnoti se taj tekst može napisati i u prevodu. U uglastoj zagradi se obično navode inicijali prevodioca koji je taj tekst preveo (na primer: “Preveo M. S.”; ili “Naš prevod M. S.” i sl.).

Fusnote se pišu radi rasterećenja osnovnog teksta. U radovima priznanja na Nezavisnom univerzitetu treba ih pisati na dnu strane sitnijim slovima (veličina pisma: 10

tipografskih tačaka). Fusnote mogu biti *dokumentarne, eksplikativne i dopunske*. *Dokumentarne* fusnote služe za navođenje bibliografskih podataka dokumenta iz kojih su stavovi i citati preuzeti. One pružaju garanciju istinitosti određenih citata i upućuju čitaoca na originalan ili posredovan izvor podataka. *Eksplikativne* fusnote služe za dodatno objašnjenje određenog dela teksta. U njima se unose raznovrsne dodatne informacije i sve ono što može da bliže i konkretnije objasni osnovni tekst i pruži kompleksniju informaciju o njemu. *Dopunske* ili uputne fusnote služe da se u njima prikažu dodatne informacije i da upute čitaoca na drugi izvor podataka u kome je detaljnije pisano o temi osnovnog teksta. One upućuju čitaoca na razne vrste činjenica i ideja, druge izvore koji tretiraju istu ili sličnu problematiku, slične ili suprotne stavove, druge ideje i činjenice, komparativne sličnosti i razlike, kritičke primedbe, i druge varijante teksta koji čitaocima može poslužiti kao dopunski izvor podataka i inspiracija za pisanje.

Za navođenje izvora i citiranje u nauci se koriste brojni sistemi citiranja literature, kao što su: Čikago (*Chicago*), Turbain (*Turbain*) Harvard (*Harvard*), APA (*American Physiological Association*), MLA (*Modern Language Association*), AMA (*American Medical Association*).³ ***U radovima priznanja na Nezavisnom univerzitetu koristiti sledeći model: prezime i prvo slovo imena autora, naziv dela, mesto publikovanja, izdavač, godina, strana, s tim što se godina može pisati i poslije imena autora: „***

1. Sakan, M: *Izrada stručnih i naučnih radova*, Novi Sad, Prometej, 2005, str. 70.

ili

1.Sakan, M. (2005). *Izrada stručnih i naučnih radova*. Novi Sad. Prometej. str. 70.“

Neće se smatrati greškom ni primjena drugog opšte prihvaćenog stila, ukoliko je korektno i dosledno primenjen u celom radu.

5.7. Zaključak

Zaključak predstavlja sintezu rezultata istraživanja, gde kandidat predlaže rešenja, daje usmerenja za praktično rešavanje problema i ukazuje na pravce daljeg istraživanja onih elemenata problema koji nisu dovoljno istraženi. Poželjno je da na kraju svakog pitanja i poglavlja postoje parcijalni zaključci, na osnovu kojih se dalje sintetizuje glavni zaključak. Zaključak, dakle, nije ponavljanje onoga što je u tekstu rečeno. On je logičko-filozofska kategorija koja sadrži novu misao. Izvodi se sintetizovano po zakonima logike i oslanja samo

³ Detaljnije o tome može se videti u: <http://unilib.libguides.com/content.php?pid=441025&sid=3611085> (1.8. 2014); i <http://scindeks.ceon.rs/dialogs/howToCite.aspx?articleId=0042-84261401007S> (2.9. 2014)

na one teze koje su u glavnom delu rada prikazane. Zaključak je novi kvalitet koji ima čvrstu vezu s tekstom glavnog dela rada i ne može se izvoditi na osnovu onoga što u prethodnom tekstu nije prikazano. Kao takav, on predstavlja sintezu doprinosa nauci ili struci. Njegova ukupna dužina, obično je do jedne desetine rada priznanja.

Da bi zaključak bio korektno urađen, potrebno je imati, ne samo bar dva suda, već i misao da jedan od tih sudova proizilazi iz jednog ili više drugih sudova. Ta misao se izražava rečima „odatle sledi“, „dakle“ i sl, odnosno, iza njih sledi zaključak. Zaključak kao dio strukture rada se ne numeriše, piše se poslije prve trećine bijelog prostora velikim slovima 16 pt, boldirano, centrirano na sredini stranice, nakon što su elaborirana sva glavna pitanja u radu. Obično mu prethodi deo „Rezultati istraživanja“, naročito u radovima empirijskog karaktera.

5.8. Literatura (Završna bibliografija)

Završna bibliografija ili spisak korišćene literature se prikazuje u posebnom delu posle zaključaka. Bibliografske jedinice se prikazuju slično kao i u fusnotama: prezime i prvo slovo imena autora, pun naslov dela, broj izdanja (ako ih ima više), mesto izdavanja, naziv izdavača i godina izdanja, s tim što godina izdanja može da ide i poslije imena autora, kao što je ranije navedeno. Prezime i prvo slovo imena autora se od naslova, obično, odvajaju sa dve tačke, a svi ostali delovi međusobno zapetom (zarezom), ili sve zapetom (zarezom), ili, prema APA standardima tačkom. Uz prezime i prvo slovo imena autora se, obično, ne ispisuju njegovo zvanje, titula, čin, funkcija itd. Kada delo ima dva autora, tada se ispisuju prezime i prvo slovo imena oba autora. Ako delo ima tri do pet autora, tada se ispisuje prezime i prvo slovo imena prvog autora i dodaje skraćenica – i dr. Ukoliko delo ima pet i više autora, tada se umesto njihovih prezimena i prvog slova imena ispisuje: grupa autora. Kada se navode dela različitih autora koji imaju isto ime i prezime, tada se ispisuju njihova prezimena, srednja slova i prva slova imena. Ako autor ima nadimak koji je naveden na naslovnoj strani i po kome je poznat široj javnosti, tada se ispisuju njegovo prezime, prvo slovo imena i taj nadimak, odnosno pseudonim. Kada rad, pored naslova, ima i podnaslov, tada se ispisuje prvo naslov pa zatim podnaslov. Ukoliko delo ima više izdanja, iza naslova se ili iza podnaslova ispisuje broj onog izdanja koje je autor koristio.

Može se desiti da u pojedinim bibliografskim jedinicama, naročito onim koja su starijih izdanja, nema svih navedenih podataka. Međutim, dovoljno je da postoji bilo kakav podatak za navođenje. Ako je, na primer, autor anonim, ispisuje se: nepoznat autor. Ukoliko je reč o delima za koja se u publicističkoj praksi ne upisuju podaci o autoru, tada se prvo ispisuje naslov

delu, pa zatim ostali podaci. Kada nema navedenog naziva izdavača, tada se ispisuje: nepoznat izdavač, a ako nije navedeno mesto izdavanja, ili nije navedena godina izdavanja ispisuje se: nepoznato mesto izdavanja, ili: nepoznata godina izdanja. Kada na delu nije odštampan neki od navedenih podataka (ime i prezime autora, mesto izdavanja, izdavač, godina i sl.), a autor pisanog rada to na neki način sazna, onda on te podatke stavlja u uglastu zagradu. Kada je delo štampano na stranom jeziku, bibliografski podaci se ispisuju na tom jeziku (originalni prepis).

Bibliografske jedinice se pišu bez proreda. Između njih se ostavlja prazan red. Svaka naredna bibliografska jedinica počinje novim redom. Pojedini delovi bibliografskih jedinica, kao što su prezimena autora, nazivi saopštenja i slično, prema potrebi, mogu se isticati posebnom vrstom slova. Tako se obezbeđuju bolja preglednost i izgled bibliografije. Bibliografske jedinice se pišu po azbučnom (ako je rad pisan ćiriličnim pismom) ili abecednom (ako je rad pisan latiničnim pismom) redu prezimena autora. Naziv bibliografske jedinice piše se kosim slovima, a preostali dio uspravnim slovima. Na Nezavisnom univerzitetu banja Luka koristi se standard kao u primeru.

Primer: „

1. Milisavljević, M: *Marketing*, Beograd, Savremena administracija, 1998.
2. Sakan, M: *Metodologija nauke*, Banja Luka, Nezavisni univerzitet, 2008.
3. Župljanin, S: *Savremena trgovina*, Banja Luka, Nezavisni univerzitet, 2010.

ili

1. Milisavljević, M. (1998). *Marketing*. Beograd. Savremena administracija.
2. Sakan, M. (2008). *Metodologija nauke*. Banja Luka. Nezavisni univerzitet.
3. Župljanin, S. (2010). *Savremena trgovina*. Banja Luka. Nezavisni univerzitet“

Neće se smatrati greškom ni upotreba drugog opšte prihvaćenog standarda, odnosno stila, ukoliko je korektno i dosledno primenjen u celom radu. Prije i u toku pisanja doktorske disertacije obavezno konsultovati APA i druge standarde pisanja naučnih radova.

Naziv „Završna bibliografija“ ili „Literatura“, dolazi posle Zaključka, ne označava se rednim brojem, piše se velikim slovima boldirano – 16 pt, centrirano na sredini stranice poslije prve trećine bijelog prostora stranice.

5.9. Rezime (Summary)

Rezime se piše poslije Literature, i to prvo na srpskom (jeziku naroda koji se govori u BiH i na kojem je rad pisan) a poslije toga i na engleskom jeziku. Ne označava se rednim brojem, piše se velikim slovima boldirano – 16 pt, centrirano na sredini stranice poslije prve

trećine bijelog prostora stranice. Rezime predstavlja skraćeni prikaz rada, odnosno rezultata do kojih se došlo u toku istraživanja, a koji nisu elaborirani u zaključcima. Piše se kratko, informativno i lako razumljivo. U tekstu se sažeto izlažu osnovni sadržaji delova, glava i poglavlja, odnosno glavnih celina, i to na način koji će najbolje omogućiti usmeravanje čitalaca na one delove rada koji ih posebno interesuju. Obima je do ½ autorskog tabaka.

5.10. Prilozi

Prilozi se unose na kraju rada priznanja – neposredno iza literature, ali samo onda kada se njihov sadržaj ne može prikazati u osnovnom tekstu. U sadržaju se prikazuju na dva načina: navođenjem svakog priloga pojedinačno ili navođenjem stranice koja se umeće ispred priloga. Prvi način je karakterističan za mali broj priloga, a drugi za više njih. Kada se koristi drugi način, u osnovni sadržaj se unosi samo reč „prilozi” koja je u neposrednoj vezi sa naslovom na umetnutoj stranici ispred priloga. Ispod naslova na umetnutoj stranici se upisuju prilozi po redosledu pojavljivanja u osnovnom tekstu.

U priložima se prikazuju i oni modeli koji se ne odnose na kontekst osnovnog teksta. To su, prvenstveno, korišćeni instrumenti (ankete, intervjui, testovi, skale, plan eksperimenta i sl.) i podaci koji su, tim instrumentima, prikupljeni.

Sam naslov „Prilozi“ piše se poslije rezimea na engleskom jeziku. Naslov se piše poslije prve trećine bijelog prostora stranice, velikim slovima 16 pt, boldirano, centrirano na sredini stranice, ne označava se rednim brojem.

6. JEZIK I STIL IZRADE RADA PRIZNANJA

U procesu izrade pisanih radova, kandidat svoje misli prenosi na papir pomoću reči (simbola, znakova), sintagmi i rečenica. Rečenice dalje, logički ugrađuje u paragrafe, a paragrafe u veće celine; i tako redom do definitivnog oblikovanja rada priznanja. Kandidat, dakle, nastoji da kombinacijom svih izražajnih sredstava u jeziku, obezbedi kompleksnu razradu osnovne ideje, ali i lepotu izraza, viši stepen pismenosti, čitljivost teksta, jasnoću misli, jednostavnost izražavanja, skladnost delova i celine i raznolikost u pristupu. Drugačije rečeno, on nastoji da nađe adekvatan izraz i oblik za jasno i precizno, jednostavno i koncizno, živo i neusiljeno i jezički korektno iskaže suštinu teme rada priznanja. Suštinu svojih misli on iskazuje u prikladnom obliku, odnosno prikladnim naučnim stilom.

Pravilnost jezika se postiže dobrim poznavanjem i uvažavanjem gramatičkih, leksičkih, pravopisnih (ortografskih), izgovornih (ortoepskih) i stilističkih normi, odnosno uvažavanjem osnovnih postavki našeg književnog jezika.

U procesu izrade radova priznanja autor svoje misli prenosi na papir pomoću reči (simbola, znakova), sintagmi i rečenica. Rečenice logički uređuje i sistematizuje u paragrafe, a paragrafe u veće celine, i tako redom do definitivnog oblikovanja rada.⁴

Radovi priznanja pišu se na jednom od službenih jezika i službenih pisama koji se koriste u Republici Srpskoj i BiH i/ili na engleskom jeziku.

Kandidat piše stilom i jezikom koji su svojstveni njegovoj prirodi, karakteru, temperamentu, inteligenciji, kulturi, sklonostima, navikama i stepenu poznavanja predmeta istraživanja. Stil, dakle, zavisi od kandidata, ali i od predmeta istraživanja. Dobar stil se odlikuje po jasnoći, jednostavnosti, prirodnosti, odmerenosti, konciznosti, koherentnosti i raznolikosti.

U radovima priznanja se obavezno koristi *naučni stil* koga, pored opštih odlika (jasnoći; jednostavnosti, prirodnosti i odmerenosti; konciznosti; koherentnosti i raznolikosti), karakterišu: veliki broj naučnih termina kojim se precizno označavaju pojmovi, činjenična zasnovanost i argumentovanost, uzročno-posledična povezanost, neutralnost i nepristrasnost, određeni stepen bezosećajnosti i bezintimnosti, nedovoljna individualnost i bezironičnost. To je, dakle, takav stil koji je lišen svakog emocionalnog naboja i ličnih nota kao što su, na primer, *pozivanje na sebe, svoje ja i svoje mišljenje*. Iskazi se trebaju kretati u okviru naučno prihvatljivih normi i standarda, bez preterane metafore i drugih oblika slikovitog izražavanja.

U pisanju radova priznanja veoma je važna upotreba zamenica, brojeva i skraćenica. Tekst u radovima priznanja se, najčešće, piše neutralno. Prvo lice jednine i množine, u principu, treba izbegavati. Izraze kao što su „mislim“, „smatram“, „ja sam to istraživao“, „mi smo to dokazali“, „zaključujem“ i slično, treba izbegavati. Poželjna je upotreba izraza „*uočeno je*“, „*na osnovu navedenog može se zaključiti*“ i slično. Posebno se sugeriše izbegavanje upotrebe zamenice „*ja*“, odnosno prvog lica jednine, osim u slučajevima kada se radi o naučnom otkriću ili originalnom delu autora („*ja sam otkrio elektricitet*“, „*ja sam realizovao eksperiment*“). Ako je, pak, neizbežna upotreba prvog lica jednine, bolje je reći „*istraživao sam*“ nego „*ja sam istraživao*“.

⁴ Paragraf predstavlja i logičku i misaonu celinu. Sastoji iz: uvoda, razrade i zaključka. Uvod se, obično, gradi jednom opštom (po mogućnosti kraćom) rečenicom, u kojoj se saopštava tema paragrafa. Ona se, dalje, razrađuje kombinacijom dugih i kratkih rečenica sve dotle dok se stav iskazan tom prvom rečenicom ne razradi u dovoljnoj meri. Paragraf se, na kraju, završava kratkom rečenicom koja, na određeni način, predstavlja „logičku tačku“, odnosno vezu sa narednim paragrafom. Rečenice i paragrafi se povezuju logičkim sadržajem, a ponekad i priloškim rečima.

Dakle, poželjno je izbegavati korišćenje zamenica u prvom licu jednine i množine. Po našem pravopisu rečenica ne može početi *brojevima*. Ali, nije nepravilno napisati „*Dvehiljadita godina je poslednja godina XX veka*“ ili „*Prvi januar je međunarodni praznik*“. Brojevi do deset se u tekstu ispisuju slovima (u pravilu). To ne važi za datume, kućne brojeve, časove i dane, decimalne brojeve, procenete, brojeve glava, strana knjige i slično.

U radovima priznanja treba izbegavati skraćenice. Posebno nisu dopuštene u naslovu, na početku i na kraju rečenice. Kada se koriste u tekstu, prilikom prve upotrebe obavezno napisati puni naziv, a zatim u zagradi ili u fusnoti napisati skraćeni oblik, kao na primer Nezavisni univerzitet Banja Luka (NUBL).

7. TEHNIČKA OBRADA RADA PRIZNANJA

Tehnička obrada je proces koji počinje u fazi pisanja rada kada kandidat istovremeno vodi računa i o formi i o sadržaju: neposredno izdvaja celine (glave, naslove, međunaslove i podnaslove) i određuje skladan odnos između njih; ilustruje tekst slikama, šemama i drugim grafičkim prikazima; izdvaja i estetski uređuje matematičke modele (obrasce), fusnote i druge izdvojene celine; bira vrstu pisma (fontove) – ako sam piše tekst na računaru, a ponekad preuzima i obaveze tehničkog urednika. Dobro urađen rad priznanja mora biti celovit, pregledan i estetski oblikovan.

Pod *celovitošću* se podrazumeva kompletiranje svih delova rada priznanja u jednu kompleksnu celinu i to čini kandidat uz pomoć mentora. U suprotnom, ako se rad mentoru predaje po delovima, postoji veća mogućnost da se pojave greške i da se pojedini delovi prekucavaju više puta, što dovodi do nepotrebnog gubitka vremena.

Preglednost je veoma značajna osobina kojom se obezbeđuje brzo i lako uočavanje pojedinih delova teksta. Postiže se jasnim isticanjem tih delova, značajnijih termina, sintagmi, rečenica i delova teksta. Svaki pojedini deo ima svoj naslov, međunaslove i podnaslove. Ako je glavni deo rada priznanja većeg obima, deli se na glave i poglavlja za koje se izabere jedan od više mogućih načina obeležavanja (na primer: Prva glava, Druga glava ... ili Prvi deo, Drugi deo ili I, II, i sl.). Svi naslovi istog ranga se obeležavaju na isti način i pišu se istovetno po izgledu, istim slovima i istim rasporedom teksta. Ako se, na primer, izabere varijanta da se naslov nalazi na sredini strane, svi naslovi se moraju tako ispisati.

Pored naslova mogu se isticati i drugi delovi, odnosno značajnija mesta u tekstu. To su, najčešće: termini i sintagme (koji se odnose na kriterijume i elemente klasifikacije), ključne reči, definicije, citati, fusnote i slično. Sve to doprinosi boljoj preglednosti i čitljivosti rada.

Dobar izgled rada priznanja se postiže pravilnim rasporedom naslova, teksta, slika, šema, tabela i drugih grafičkih prikaza, matematičkih obrazaca i drugih ilustracija. Naslov se piše na sredini strane. Ako je duži, piše se u dva reda ili više redova, najčešće u obliku obrnute piramide. Tekst ili međunaslov (podnaslov) piše se jedan do dva proreda ispod naslova. Tako se obezbeđuju izdvajanje i brzo uočavanje naslova od ostalog teksta. Ako na strani počinje nova glava (novo glavno poglavlje, deo ili naslov), ostavlja se prazan prostor (nekoliko reda do jedne trećine stranice, singl, bez proreda) od gornje ivice papira.

Tekst se piše samo na jednoj strani papira formata A-4, standardnih dimenzija (210x297mm), sa marginama: leva 35 milimetara a ostale 25 milimetara.

Tekst svake strane treba da bude logično podeljen u odeljke. Broj redova na jednoj strani treba da bude 30 do 32 (može se regulisati u paragrafu – line spacing: exactly 18 pt ili multipl). Strana treba da ima od 1800 do 2200 znakova (karaktera) uključujući i beline između reči. Konačna verzija treba da se radi u tekstu Times New Roman, font 12 pt (glavni naslovi 16 pt, međunaslovi ili prvi niži nivo 14 pt, a svi ostali niži nivoi 12 pt).

Prvi red paragrafa (odeljka) treba da bude uvučen 0,5'' (first line 0,5''), a razmak između paragrafa (before i after) po 0.6 pt. Fusnote se pišu na podnožju strane fontom 10 pt bez razmaka (singl), tekst treba da bude uvučen za 0,3'' (hanging 0,3''), a razmak između fusnota (before i after) po 0,3 pt. Kada se radi prelom, stranice treba da budu popunjene do kraja, a tabelarno slikovni prikazi treba da imaju odgovarajući naslov i da budu numerisane. Naslovi i brojevi tabela i figura (slika, grafikon, dijagram, ilustracija, šema, krivulja, karta i sl.), pišu se veličinom slova 12 pt, boldirano i unose se uvek iznad tabela centrirano na sredini stranice, odnosno tabele ili figure. Numeracija figura vrši se po kategorijama (posebno se numerišu slike, grafikoni, dijagrami, šeme, krivulje, karte i sl.).

Ispod svake tabele i figure, unosi se izvor iz koga su preuzeti, ako isti nisu kreirani od strane autora. Izvor se piše veličinom slova 11 pt, *Italic*, centrirano na sredini stranice, odnosno na sredini tabele, slike ili drugog prikaza.

Dužina teksta se, obično, meri brojem strana ili brojem autorskih tabaka. Strane se, najčešće, obeležavaju arapskim brojevima (1, 2, 3, ... n). Numeracija, obično, počinje od prve strane uvoda. Numeracija se piše u donjem desnom uglu. Autorski tabak je osnovna merna i obračunska jedinica za izračunavanje dužine teksta. U jednom autorskom tabaku se nalazi oko 16 kucanih strana sa proredom (oko 30 redova na strani i 65 slovnih znakova sa belinama u jednom redu), odnosno 30.000 slovnih znakova (karaktera) sa belinama između reči.

Tabele i figure (slike, šeme, grafikoni, dijagrami, ilustracije, krivulje, karte) uključuju se neposredno u slobodan prostor koji se ostavlja između teksta. Radi boljeg izgleda one se

postavljaju na sredinu teksta (podjednako udaljene od leve i desne margine), a ako su manjeg formata mogu i u tekstu sa početkom od leve ili desne ivice teksta na stranici. Ako su većeg obima, mogu se prikazati i na posebnoj strani ili u prilogu (na kraju rada priznanja). Svaka od navedenih ilustracija mora imati naziv i broj radi lakšeg pronalaženja. O ilustracijama se prvo govori u tekstu, a zatim se prikazuju. Izuzetno, kada to tehnički nije izvodljivo, može biti i obrnuti redosled. Sadržaj složenijih ilustracija, koje nisu razumljive, objašnjava se u tekstu. To se odnosi i na delove koji su bitni za razumevanje osnovnog teksta – oni se mogu pojasniti i u fusnoti.

Matematički obrasci (formule) se prikazuju na sredini strane odmah iza najave. Radi bolje preglednosti pre i posle obrasca ostavlja se jedan do dva prazna reda. Obrasci se obeležavaju brojevima (1,2,3, ... n), a u fusnoti se navodi literatura iz koje su preuzeti.

Druge ilustracije, kao što su citati, fusnote, izdvojeni delovi i slično, trebaju biti u kontekstu sadržaja koji se obrađuje. Unose se neposredno u osnovni tekst ili izdvajaju u posebne celine, koje bi, po pravilu, trebalo da budu na istoj strani na kojoj se nalazi i osnovni tekst. Naslovi, međunaslovi i podnaslovi trebaju biti simetrični i u sadržaju. Ispisuju se istom vrstom i veličinom slova kao što je to urađeno i u osnovnom tekstu.

Kandidat treba da uvažava činjenice da tehnička obrada rukopisa zahteva mnogo vremena, energije i upornosti. Zato ne treba žuriti zbog sticanja zvanja i odgovarajućeg statusa na račun kvaliteta rada priznanja. Posledice takvog odnosa su razne greške koje mogu znatno umanjiti vrednost rada priznanja.

8. KOMPLETIRANJE RADA I PREDAJA MENTORU

Istraživanja i izradu rada priznanja kandidat izvodi samostalno, u skladu sa odobrenom temom, ciljevima, planom i načinom istraživanja. U toku istraživanja mentor je dužan da kandidatu pruži neophodnu pomoć u vidu konsultacija – pregledanja delimičnih rezultata istraživanja i uputstava za rešavanje problema. Predviđeno vreme za istraživanje i izradu rada priznanja, nadležni organ Univerziteta, na opravdan zahtev kandidata, može odobriti produženje roka pod uslovima utvrđenim Statutom i drugim opštim aktima univerziteta.

Po završetku istraživanja kandidat podnosi mentoru u završnom obliku tekst rada priznanja na završni pregled. Mentor je dužan da, u roku predviđenom aktima univerziteta i fakulteta, izvrši pregled i kandidata uputi na eventualne dopune i korekcije ili se saglasi o završetku istraživanja i izvesti dekana organizacione jedinice da je rad spreman za konačnu tehničku obradu, umnožavanje i uvezivanje (ne korićenje). Forma obaveštenja data je u prilogu.

9. OCENA RADA PRIZNANJA

Nakon odobrenja od strane mentora, kandidat pristupa završnoj tehničkoj obradi, umnožavanju i uvezivanju rada priznanja. Rad se u završnoj fazi koriči u odgovarajućem broju primeraka, koji je utvrđen aktom univerziteta. Kandidat predaje i elektronska verziju rada koja treba u potpunosti da bude identična štampanoj, u istom broju primeraka kao i štampane verzije.

Urađen rad priznanja s pozitivnom ocenom i izveštajem mentora, kandidat predaje Studentskoj službi Univerziteta uz Prijavu za ocenu i odbranu rada. Sadržaj prijave za ocenu i odbranu rada daje se u prilogu. Rad se u ovoj fazi dostavlja u tri primerka (uvezan, neukoričen) i tri primerka u elektronskoj verziji. – za tri člana komisije.

Studentska služba i NNV organizacione jedinice dalje postupa u skladu sa procedurama utvrđenim opštim aktima univerziteta.

10. JAVNA ODBRANA RADA PRIZNANJA

Javna odbrana rada priznanja je završna aktivnost u procesu studiranja, odnosno odbrane završnog rada i doktorske disertacije. To je istovremeno i svečani čin predstavljanja, ne samo rezultata istraživanja, već i kandidata, članova komisije, fakulteta i univerziteta u celini. Zato je veoma značajno da bude kvalitetno pripremljena i uspešno realizovana.

Nadležni referent Studentske službe dužan je da, najmanje pola sata pre zakazanog vremena odbrane, pripremi prostoriju određenu za odbranu. Priprema se sastoji u uređenju radnog mesta komisije za odbranu, obezbeđenju potrebne dokumentacije za odbranu i opremanju mesta za izlaganje neophodnim didaktičkim sredstvima (na osnovu izraženih zahteva kandidata). Javnom odbranom rada priznanja rukovodi predsednik komisije za odbranu.

Odbrana rada pred komisijom realizuje se prema utvrđenom protokolu, koji se daje u prilogu. Prvo predsednik saopštava odluku o sastavu komisije i način odbrane rada pred komisijom. Zatim on ili neko od članova čita biografiju kandidata, a mentor saopštava ocenu komisije (u celini ili samo izvod iz ocene). Posle toga kandidat podnosi kratko uvodno izlaganje (ekspoze), u kome obaveštava komisiju o: ciljevima, zadacima i motivima izrade rada; problemu, predmetu i načinu istraživanja; najvažnijim rezultatima i doprinosu tih rezultata; poteškoćama u istraživanju i, eventualno o smerovima kojima bi trebalo dalje da se kreće istraživanje. Vremensko izlaganje za završni rad na drugom ciklusu studija (master rad), traje do 20 minuta, a za doktorske disertacije do 40 minuta.

Kandidat svoj ekspoze, obično, ne čita, već ga usmeno izlaže pred komisijom, ako je moguće uz ilustrativne prikaze. Sadržaj iznosi sintetizovano; proporcionalno delovima svog rada – bez upuštanja u detalje i pojedinosti, pravilnom dikcijom i izgovorom (bez poštapalica i suvišnih reči).

Kandidat obavezno radi prezentaciju rada u Power Point Prezentaciji, kojom se koristi u toku odbrane rada.

Posle uvodnog izlaganja članovi komisije dobijaju mogućnost da postavljaju pitanja u vezi sa radom i oblasti na koju se taj rad odnosi ili da daju kratak komentar bez ocena koje bi prejudicirale odluku komisije za ocenu i odbranu rada. Pored komisije, pitanja mogu postaviti i prisutni članovi publike, ali samo i isključivo u vezi sa radom. Na njihova pitanja, kandidat može odgovoriti ako proceni da ona nisu provokativna i usmerena na rušenje njegovog digniteta. Odgovori na pitanja publike (javnosti) se ne uzimaju u obzir od strane članova komisije u postupku donošenja odluke o odbrani rada.

Kandidat treba kratko da odgovara na postavljena pitanja. Odgovori moraju biti zasnovani na argumentima i empirijskim činjenicama; treba izbegavati neskroman, hvalisav i samouveren ton, koji ne bi bio zasnovan na kvalitetu urađenog rada. Ako je uočena neka očigledna greška, bolje je priznati njeno postojanje, nego je uporno i tvrdoglavo, bez argumenata, braniti.

Nakon odgovora na postavljena pitanja komisija se povlači radi većanja o odbrani i konačnoj oceni rada. Završni rad i odbrana ocenjuju se jedinstvenom ocenom od: odličan (10) do nedovoljan (5). Ocena se ustanovljava većinom glasova članova Komisije. Ako student ne zadovolji na odbrani završnog rada, ima pravo da zatraži da mu se odobri izbor nove teme u okviru istog studijskog programa.

Doktorska disertacija i odbrana doktorske disertacije se ne ocenjuju broječanim ocenama, već „uspešno odbranio“ ili „nije odbranio“.

Predsednik komisije daje kratak komentar o radu i kandidatu i saopštava konačnu odluku komisije za ocenu i odbranu rada. U toku odbrane nadležni referent Studentske službe vodi Zapisnik o odbrani rada priznanja, koji se nalazi u prilogu i koji svojim potpisima overavaju svi članovi Komisije. Komisija, takođe, sačinjava Izveštaj o odbrani, koji se daje u prilogu i jedan primerak uručuje kandidatu (masteru, doktoru nauka).

Nadležni referent Studentske službe unosi podatke o odbrani rada priznanja u Matičnu knjigu, a Izveštaj, Zapisnik, protokol i druga dokumenta odlaže u dosije kandidata.

Izdavanje diploma Univerzitet organizuje uz prigodnu svečanost, prema posebnom planu, a u skladu sa zakonom i aktima univerziteta i fakulteta.